

JUHLAJULKAISU

MATTI YLÖSTALO

1917 · 4/2 · 1987

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

VAMMALA 1987. VAMMALAN KIRJAPAINO OY

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-087-5

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Oikeuskielestä ja oikeuden estetiikasta

Oikeuden käsite on, soveltaakseni muusta yhteydestä tuttua vertausta, kuin tasku, johon itse kukin panee mitä haluaa. Oikeus on lakeja ja niiden esitöitä; se on tuomioistuinten ja hallintoviranomaisten ratkaisuja sekä niiden täytäntöönpanoa; oikeus on toimintaa; se on oikeuskirjallisuutta; se on niitä ulkonaisia puitteita, joissa lakia sovelletaan. Ehkä se on vielä muutakin.

Oikeuden keskeinen instrumentti on kieli. Kieli on lainsäätäjän ja lainkäyttäjän perusväline sekä oikeustieteilijän työkalu. Liiallinen oikeuden ideaalistaminen helposti häivyttää näkyvistä tämän perusseikan; oikeutta ei ole ilman kieltä, oikeus toimii kielen kautta. Tästä seuraa, että myös oikeuden estetiikassa kielellä on keskeinen asema. Oikeuden kauneus riippuu ratkaisevasti oikeudessa käytetyn kielen kauneudesta.

Oman äidinkieleni johdosta hyvä kieli on minulle itselleni ensi sijassa hyvää suomea. Kielen hyvyyden kriteerit ovat osaksi häilyviä, mutta silti hyvän kielen ja hyvän kielenkäyttäjän tunnistaa helposti. Niin ikään on huono kielenkäyttäjä vaivatta havaittavissa. Juridisen kielen ongelmiin kuuluu, että tekstin alkulähde usein on persoonaton tai monipersonainen, kuten eduskunta tai sen valiokunta, komitea taikka tuomioistuin. Jollei tällaisessa ryhmässä ole hyvää ja vahvaa kielenkäyttäjää esim. puheenjohtajana tai sihteerinä, työn tulos jää helposti kieliasultaan puutteelliseksi. Kieli on tällöin persoonatonta, useinkin täynnä laatimisajankohdalle ominaisia latteuksia. Kieli on yksinkertaisesti huonoa. Mutta mikä pahinta, arvovaltaisen kollegion aikaansaannos katsotaan helposti myös kielellisesti auktoritatiiviksi. Näin karkaavat yleiseen käyttöön jopa sellaiset sanahirviöt kuin yleensä-sanan tilalle levinnyt »pääsääntöisesti», josta Suomen oikeuskieli jo tuntuu olevan pääsemättömissä.

Kielen hyvyyden, saati sen kauneuden vaalinta ei ole helppoa kiiressä ja pulmien paineessa. Silti oikeuskielen vaalinnan olisi kuuluttava jokaisen oikeuskieltä työksen käyttävän toimielimen tehtäviin. Tä-

mä velvollisuus olisi kaikkien tällaisissa toimielimissä toimivien tajutava ja sisäistettävä. Parantamisen varaa on runsaasti.

Suomen kielen kauneutta lisää kielen omimpien piirteiden hyödyntäminen. Tällaisia ovat sanontaa nasevoivat suppeat lauseenvastikkeet sekä ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien välttäminen subjektia osoitettaessa. Lauseenvastikkeet ovat säädöstekstissä sikäli ongelmallisia, että niitä ei yleensä voi ruotsintaa sana sanalta. Mielestäni säädöstekstit kuitenkin tulisi kirjoittaa fennistisellä suomella ajattelematta liikaa ruotsintamisen ongelmia.¹ — Turhia persoonapronomineja (1:nen ja 2:nen) esiintyy niitakin säädösteksteissä ja eräissä, mm. tasavallan presidentin, päätöksissä. HM 24 §:n 2 momentissa olevan tasavallan presidentin juhlallisen vakuutuksen kaavassa on kaksi kertaa sana »minä»; jälkimmäinen tekee tarpeettomuuttaan erittäin kömpelön vaikutuksen. Sama moite voidaan esittää OK 17 luvussa olevaa todistajan valaa ja todistajan vakuutusta (17: 29) sekä totuusvakuutusta (17: 63) samoin kuin vuodelta 1918 olevaa virka- ja palvelusmiesten valankaavaa kohtaan. OK 17 luvun 49 §:n 1 mom:ssa oleva asiantuntijan vala sekä KS 15 §:ään perustuva velallisen vala sitä vastoin ovat tässä suhteessa moitteettomia.²

Laki- ja muussa oikeuskielessä on monia todella vanhastavia sanoja ja sanontoja, jotka hyvin luontuvat nykykielessäkin käytettäväksi. Turha uudistusmieli on toisinaan johtanut käyttökelpoisten termien vähentämiseen tai jopa poistamiseen. On valitettavaa, että rikoslain nimeksi ei aikoinaan annettu komealta kaikuvaa rikoskaarta ja että avioliittolaisista tehtiin »laki» eikä kaari. Mielestäni kannattaisi rikoslain vireillä olevan kokonaisuudistuksen yhteydessä harkita paluuta vanhaan nimeen ja myös pohtia sitä, voitaisiinko avioliittolain nimeksi näin jälkeenpäin säätää avioliittokaari.³

Tarpeetonta modernismia on myös lähinnä Ruotsissa havaittavien kielivirtausten noudattaminen. Ehkä onnettomin näyte tästä on posti- ja lennätinhallituksen (ja -laitoksen) nimen muuttaminen posti- ja telehallitukseksi (-laitokseksi). Huomautukseni kohdistuu tietenkin omituiseen sanaan »tele», jonka istuttaminen lakiteitse suomen kieleen on

¹ Niistä ongelmista, jotka koskevat ruotsinkielisen säädöstekstin luomista suomen pohjalta, ks. *P. E. von Bondsdorff*, Om det svenska lagspråket i Finland, JFT 1984 s. 402—423, erit. s. 413, 417 ja 422—423.

² Mainitsemiani fennistisiä piirteitä on käsitellyt *Lauri Hakulinen*, Tietoisesta kielenhajailustamme, julkaisussa *Seulottua sanaa*, Forssa 1961, s. 106—120, tähän s. 113—118.

³ Ajatukseni perustuu *Mikko W. Erichin* kritiikkiin kirjassa *Laki ja oikeus*, Porvoo 1947, s. 19 alav. 1.

katsottava virheeksi.⁴ Tämä sana (tele) olisi ehkä vielä muutettavissa takaisin hyväksi »lennättimeksi», joka 1960-luvulle asti oli »telekommunikaation» suomalainen yleisnimitys.⁵ Tarpeetonta eräiden vieraspe-
räisten sanojen käyttöä on myös hallituksen esityksessä henkilörekis-
terilaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi (1986 vp. n:o 49); henkilörekisterila-
kiehdotuksessa esiintyvät mm. sanat »massaluovutus» (2 ja 19 § ym.)
ja »tunnistuskontrolli» (45 §). Mieluummin tulisi käyttää sanoja »jouk-
koluovutus» ja »tunnistusvalvonta». Joskus näkyy pidetyn välttämättö-
mänä pysyä vanhentuneessa kirjoitusasussa lakia muuttaessakin.
Näin on käynyt mm. invaliidihuoltolaissa (907/1946).

Tällaisten yksityisseikkojen ohella tärkeä oikeuskielen esteettinen
elementti on tyyli.

Tyyliä on vaikeaa määritellä tai edes luonnehtia. »Tyyli» viittaa jo-
honkin hallitsevaan piirteeseen tai toistuvuuteen. *Eino Kailan* määritel-
män mukaan taiteellinen tyyli on jossakin moninaisuudessa toistuva
yhtenäinen hahmotuksen periaate. »Tyylikästä taiteellisessa mielessä
on se, mikä johdonmukaisesti toteuttaa erään invarianssin. Selvyys, yh-
tenäisyys moninaisuudessa, tasapainoisuus, sopusointuisuus, kauneus
on invarianssien toteutumista.»⁶ *Rafael Koskimies* huomauttaa: »Kaik-
kein laajin merkitys, missä tyyli nykyään esiintyy, on eräänlainen yhte-
näisyyden, yhtenäisen leiman merkitys, joka arkikielessä on hyvin ta-
vallinen.» Hän lisää mm.: »Siten tyyli on yleensä paljon syvemmällä kuin
mitä esim. filologinen yksityiskohtien tarkastelu kykenee tyyliksi lei-
maamaan, ja tuo tyylin viimeistely on vain täydennystä, vain ulkomuo-
don saattamista asialliseen asuun. Todellisuudessa tyyli syntyy jo teok-
sen konseptin, sen ensimmäisen mieleen juolahtavan idean mukana,
tai oikeammin: se on olemassa jo ennen konseptiä.»⁷

»Tyyli»-termi viittaa nähdäkseni kahtaalle. Toisaalta se viittaa esim.
ilmaisun kokonaisuuden määrättyyppisiin kvaliteetteihin, toisaalta jon-
kin tai joidenkin piirteiden johdonmukaiseen toistuvuuteen. Edellises-
sä merkityksessä sanaa käytetään, kun esim. kiitetään jonkin ilmauk-
sen tyyliä; jälkimmäinen merkitys on kyseessä silloin, kun esim. luon-
nehditaan kirjailijan tai säveltäjän tyyliä. Selvää rajaa näiden merkitys-
ten välillä voi tuskin kuitenkaan käydä.

Hyvä — ja samalla kaunis — juridinen tyyli on asiallista mutta sa-

⁴ Uuden lakikielen hassunkurisimpia sanoja lienee »teleylijohtaja» (L posti- ja te-
lehallituksesta 61/1981 3 §). Epäselväksi jää, johtaako asianomainen virkamies teleä vai
telettä.

⁵ Ks. Otavan Ison Tietosanakirjan (1963) artikkeli Lennätin.

⁶ Inhimillinen tieto, Helsinki 1939, s. 16.

⁷ Yleinen runousoppi, Helsinki 1937, s. 84, 87.

mallalla ilmeikästä. Vanha lakikieli sisältää tällaisesta tyylistä lukemattomia näytteitä. Menemättä tässä ihailtavalla ruotsin kielellä annettuun 1734-vuoden lakiin otan kaksi esimerkkiä 1800-luvulta peräisin olevista säädöksistä. Aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista 1889 annetun lain 1:7 kuuluu: »Nainen, jonka tuomari on aviovaimoksi julistanut, saakoon vihkimättäkin naimaosan miehen pesässä. Jos mies vastahakoisuudesta karttaa vihkimistä, menettäköön naimaosan vaimon tavaraan, ellei hän itseänsä ojenna ja vaimon kanssa vihityksi tule.» RL 5:2 sisältää yllytystä koskevan säännöksen, jota *Brynolf Honkasa-lo* kerran luennollaan vertasi moderniin runoon: »Joka käskee, palkkaa, kiusaa tahi muuten tahallaan taivuttaa tai viettelee toista rikokseen, tuomittakoon, joko rikos tulee täytetyksi, taikka vaan jää rangaistavaan yritykseen, yllytyksestä ikäänkuin hän itse olisi ollut tekijä.»⁸

Lakien tyyli on 1900-luvulla selvästi latistunut. Syitä on moniakin: lakien tehtäily on yleistynyt ja samalla lait ovat muuttuneet entistä teknisemmäksi; juristien tyylitaju on ylipäänsä arkistunut. En muista juuri kuulleen, että lainvalmistelun alalla olisi kauneutta käytetty kriteerinä säännösehdotuksia tarkasteltaessa.

Asiallisuus ja eräänlainen huomaamattomuus ovat tavanomaisia myös oikeuskirjallisuuden tyyliissä. Oikeuskirjallisuudessa ehkä hyvää tyyliä on se, että lukijan huomiota ei kiinnitä tyyli, pelkästään asia. Mutta lennokastakin tyyliä on Suomen oikeuskirjallisuudessa viljelty; tällaisesta olkoon esimerkkinä *Otto Brusiinin* väitöskirja »Tuomarin harkinta normin puuttuessa» (1938), jossa muutoinkin humanistinen elementti on voimakas. Lennokas tyyli tempaa lukijankin mukaansa, jos vain kirjoittaja varoo viskautumasta vauhdissa tiensivuun. Ikääntynyt juristipolvi muistaneekin vieläkin seuraavat ylevyydessään mieleenpainuvat sanat *Rudolph Sohmin* Institutionen-teoksesta: »Zu der Zeit, da die Sonne der Geschichte über der Hügelstadt am Tiber aufgeht, hat das römische Recht bereits eine lange Entwicklung hinter sich.»

Merkittäviä oikeuskirjallisuudessa käytetyn asiatyylin kehittäjiä ja vaikuttajia Suomessa ovat mm. *Matti Ylöstalo* ja *Simo Zitting*. Professori Ylöstalon tuotannosta on muistettava paitsi lukuisat tieteelliset julkaisut myös hänen monipuolinen oikeuselämän eri puolia tarkasteleva kirjoittelunsa Defensor Legis -aikakauskirjassa. Näin syntyneiden kirjoitelmien vaikutus lakimiesten kielenkäyttöön on ollut suuri.

Tuomioistuinten ja viranomaisten kielenkäytön päätavoite ei tieten-

⁸ Suomenkielinen lakiteksti tuotti vielä 1800-luvun lopulla paljon ongelmia. Niistä ks. yleensä *Paavo Pajula*, Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin, Porvoo 1960, s. 210—221 ja *von Bondsdorff* mk. s. 402—404.

kään ole tuottaa lukijalle tai kuulijalle esteettistä mielihyvää — jos ei mielipahaakaan. Tärkeintä on, että päätökset ovat järkeviä ja lainmukaisia. On kuitenkin väärin ajatella virkakielen käytössä sisällön olevan niin hallitsevalla sijalla, ettei muilla seikoilla, esteettisilläkin, olisi mitään virkaa. Päinvastoin: mitä kauniimmin ja kielellisesti virheettömämin päätös on muotoiltu, sitä vakuuttavampi on myös sanoma.

Paitsi itse päätöksentekoa myös sen tuloksena syntyvää lausumaa leimaa muotosidonnaisuus. On syntynyt joukko päätöskaavoja, joihin tapauksittain syntyvä ratkaisu puetaan. Aiemmin tällaisissa kaavoissa yleisesti viljeltiin pitkiä virkkeitä; itse ratkaisu saattoi olla mahdutettuna yhteen ainoaan virkkeeseen. Tältä osin virkakieli on selvästi väljentymässä. Merkittävästi on tuomioistuinelaitoksen käyttämiin kaavoihin vaikuttanut oikeushallinnon tietojärjestelmä. Sen tarpeita palveleviin uusiin päätöksentekomalleihin on tuomioistuinelaitoksen ollut alistuttava, käsittääkseni päätösten kauneusmuotoisuuden kustannuksella. Onneksi kuitenkin kysymys lienee tässä suhteessa vain välivaiheesta, jonka jälkeen nykyistä esteettisempään muotoon on mahdollisuus päästä.

Jokaisen lakimiehen käsillä on kaksi esteettisesti arvokasta virkakielen kuvausta. Ne ovat Suomen Laki I:n alkuun painetut kansliakollegin esipuhe 1734-vuoden lakiin ja saman lain vahvistussanat. Näiden tekstien tyyli on jo kauan sitten menettänyt asemansa virkakielessä, mutta samalla on virkakieli menettänyt kauneuttaan lukijoiden vahingoksi. Ja mikä pahinta, virkakieli ei ole vain lyhentynyt ja asiallistunut, se on myös arkistunut huolestuttavasti. Onko lapsi mennyt pesuveden mukana?

Niinpä kauniin, esteettisesti tyydyttävän tekstin kirjoittaminen ei enää liene monenkaan tuomarin tai virkamiehen tavoitteena. Eräät oma-kohtaiset havainnot antavat minulle lisäksi aiheen pelätä, että olemme matkalla alati huonompaan suuntaan. Miten näet voi vaatia kaunista kielenkäyttöä sellaiselta, joka ei osaa kirjoittaa edes kieliopillisesti oikeaa suomea?

Terho Itkonen kirjoitti eräässä kielipakinassaan, että »Jäykkää virkakieltä on jatkuvasti koetettava norjistaa ennen kuin edessä on täys-tuho ja kumous»⁹. Miten tämän synkän näkymän aiheellisuuden laita lieneekin, olisi rumaa virkakieltä mielestäni koetettava kaunistaa, jotta asiasyistä useinkin ankea päätösmäisempi ei kävisi tyystin lohduttomaksi.

Sanallisen esityksen kauneus ei ole vain lauseiden, virkkeiden ja kappaleiden kauneutta. Se on lopulta esityskokonaisuuden — esim. lain

⁹ Virkavalasta virkakieleen, Helsingin Sanomat 7. 4. 1986.

— ja sen rakenteen kaunista hahmotusta, voisi myös sanoa sisäistä jännitettä. Olisi pyrittävä siihen, että kokonaisuus myös esteettisessä suhteessa olisi enemmän kuin osiensa summa.

Esteettisen elämyksen kannalta oikeuden todellisuus on sisäisesti ristiriitainen. Kauniilla laki- ja tuomioistuin kielessä voidaan käsitellä mitä hirvittävimpiä asioita. Monet esitutkinta- ja täytäntöönpanotoimen tapahtumat ovat erittäin banaaleja, vastenmielisiäkin. Tuomioistuinmenettely saattaa olla ulkoisesti kaunis näytelmä upeine lavastuksineen, virkapukuineen ja tarkoin ohjattuine rooleineen, vaikka käsiteltävät asiat ovat maanläheisiä, jopa »rumia», ja vaikka monet asianosaiset pitävät tapahtumien sisältöä itselleen suurena onnettomuutena. Mutta näinhän on laita myös taiteessa. Suuren romaanin, näytelmän tai kuvataideteoksen arvo ei riipu käsiteltävästä aiheesta. Esimerkeiksi kelpaavat monet Shakespearen draamat ja Goyan maalaus »3. toukokuuta 1808».

Niinpä joudutaan toteamaan, että oikeudessakin voidaan esteettiset vaatimukset toteuttaa asiasisältöön katsomatta. Voidaan jopa ajatella, että mitä epämiellyttävämpi asia itse on, sitä kauniimpaan asuun sen juridinen toteutus on puettava. Toivottavasti kasvava ja viisaudessa varttuva juristipolvi ottaa asian omakseen.